

VAJDA ZOLTÁN

Civilizáció és stabilitás

*David Hume és James Madison
köztársaságról és pártokról vallott nézetei*

Bevezetés

1776 kiemelkedő jelentőségű dátum az Amerikai Egyesült Államok történetében: Nagy-Britannia tizenhárom észak-amerikai gyarmata ebben az évben kiáltja ki függetlenségét, új korszak kezdetét nyitva meg az anyaországhoz való viszonyában. Ugyanakkor különös, ám korántsem meglepő egybeesés az a tény, hogy ugyanebben az évben jelenik meg Adam Smith A nemzetek gazdagsága (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*) című nagyhatású műve. Nem meglepő, ugyanis a gyarmatok felkelését a rájuk nézve sérelmes, őket diszkriminatív adókkal sújtó brit gazdaságpolitikával szemben hasonló szempontok motiválták, mint amelyeket Smith a merkantilista gazdaságpolitika kritikájaként megfogalmazott művében. Az sem meglepő, hogy a skóciai Glasgow város egyetemén alkotó gondolkodó empátiával viszonyult a periferikus helyzetben lévő gyarmatosok ügyéhez, amennyiben a merkantilista brit gazdaságpolitikát fejlődésük gátjának tekintette.¹ Országá, bár politikai szempontból a század elején elveszítette függetlenségét, gazdasági szempontból Nagy-Britannia többi alkotóelemével egyenrangú módon vehetett részt a modernizáció és ipari forradalom által generált gazdasági folyamatokban. Egy ilyen független gazdasági fejlődés előtt nyitotta meg az utat az 1776. évi politikai elszakadás az immár szabad amerikai államok előtt.

Együttal azonban csakhamar bizonyossá vált, hogy a tizenhárom politikai entitás laza közjogi kapcsolata nem kedvez a töretlen gazdasági fejlődésnek vagy a társadalmi stabilitásnak. Az erős központi kormányzat hiánya védtelenné tette a konföderatív államszövetség tagjait a nagyhatalmak politikai, katonai vagy kereskedelmi érdekérvényesítő törekvéseivel szemben. Ugyanakkor az államok egymáshoz való kapcsolatának szabályozatlansága nehézkessé tette a gazdasági és politikai együttműködést. Az 1780-as évekre mindezen problémák sokasodó válságjelenségekben öltöttek testet, melyekre az amerikaiak alkotmányreformmal igyekeztek válaszolni. 1787-re készült el az államok önállóságát korlátozó, erősebb központi kormányzatot biztosító, föderatív berendezkedést kínáló alkotmánytervezet, melynek elfogadása körül élénk vita bontakozott ki. Ennek során számos olyan problémát érintettek a hozzászólók, amely a kor politikai gondolkodásának tágabb kontextusába illeszkedett. A vegyes kormányzat, a hatalmi ágak szétválasztásának elve, a szuverenitás föderatív berendezkedéshez való illesztése vagy a köztársasági rendszerek mibenléte jelentőségében messze túlmutatott a tizenhárom állam problémáin, és ezzel az amerikaiak

¹ Onuf, Nicholas – Onuf, Peter: *Nations, Markets, and War: Modern History and the American Civil War*. Charlottesville–London, 2006. 216–17.

is tisztában voltak, nem ritkán hivatkozván ezen kérdések tágabb politikaelméleti összefüggéseire.

Ebben a vitában kulcsszerep jutott a kor egyik legfelkészültebb alkotmányelméleti szakemberének, az ekkor harminchat éves James Madisonnak, aki azon túlmenően, hogy Virginia állam egyik delegáltjaként részt vett az alkotmányozó konvenció munkájában, később álnéven szerepet vállalt a New York államban az alkotmány ratifikációjáról szóló polémiákban is, a ratifikációt támogató írásokban fejtve ki véleményét. Ezek a későbbiek során összegyűjtve a Föderalista iratok néven ismertté vált kötet részeként is megjelentek.² Másokhoz hasonlóan Madison is tisztában volt a vitában felvetett kérdések egyetemes vonatkozásaival, és nézőpontjának kialakításakor épített is azokra. Nem véletlen tehát, hogy a Madison-kutatás egyik fontos szegmense annak vizsgálata, hogy milyen, Amerikán kívüli elméletek alapján dolgozta ki Madison egyes, az alkotmányozási folyamatban megfogalmazott véleményét.³ Ezen belül pedig a skót filozófus, David Hume köztársaságról és pártokról kifejtett alapvetései jelentik az egyik fontos témát.

Elsőként Douglass Adair fogalmazta meg azt a tézist, hogy Madisonnak az alkotmányozási folyamat során kifejtett egyes nézeteinek forrása Hume politikai gondolkodásában keresendő. Adair Hume „Egy tökéletes köztársaság terve” (*Idea of a Perfect Commonwealth*) című esszéjében bukkant rá arra a szerinte Madison által átvett gondolatra, mi szerint a köztársaság csak akkor lehet stabil, ha nagy területen fekszik. Madison a 10. számú Föderalistában alkalmazta ezt a felismerést, amikor az alkotmány ratifikációját ellenző antiföderalisták Montesquieu-re építő, a kis területű eszményi köztársaságról szóló tézisének igyekezett cáfolni. Ezen felül, Madison ugyancsak Hume-től merítette azt a gondolatot, hogy a nagy területű állam segítségével kezelhető leginkább a köztársaság stabilitása ellen ható pártok problémája.⁴

Az Adair-féle eszmefuttatást számos későbbi szerző elfogadta és átvette,⁵ ugyanakkor harminc évvel később Edmund S. Morgan megkérdőjelezte azt, amennyiben rámutatott arra, hogy bár Madison – Hume-hoz hasonlóan – összekapcsolta a nagy területű köztársaság problémáját a pártok káros hatásainak kezelésével, valójában alapvető a különbség közöttük: a tekintetben, hogy Madisont – Hume-mal ellentétben – nem a pártok létrejöttének okai foglalkoztatták, és ezért nem is kívánta ezeket kiküszöbölni, hanem inkább a hatásukat semlegesítő megoldás és a mögötte meghúzódó tényezők érdekelték. Ez vezette el

² *The Federalist: A Collection of Essays Written in Favour of the New Constitution, as Agreed upon by the Federal Convention, September 17, 1787.* New York, 1788.

³ Conniff, James: *The Enlightenment and American Political Thought: A Study of the Origins of Madison's Federalist Number 10.* Political Theory, vol. 8. (1980) no. 3. 381–402.; Mclean, Iain: *Before and after Publius: The Sources and Influence of Madison's Political Thought.* In: Kernell, Samuel (ed.): *James Madison: The Theory and Practice of Republican Government.* Stanford, 2003. 14–40.; Wills, Garry: *Explaining America: The Federalist.* Garden City–New York, 1981. 11–54.; Adair, Douglas: „*That Politics May Be Reduced to a Science*”: *David Hume, James Madison, and the Tenth Federalist.* The Huntington Library Quarterly, vol. 20. (1957) no. 4. 343–360.

⁴ Adair: „*That Politics May Be Reduced to a Science*” 349–351.

⁵ Például McCoy, Drew R.: *The Last of the Fathers: James Madison and the Republican Legacy.* Cambridge, 1989. 42–43.; Fleischacker, Samuel: *The Impact on America: Scottish philosophy and the American founding.* In: Broadie, Alexander (ed.): *The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment.* Cambridge, 2003. 324–328; McDonald, Forrest: *Novus Ordo Seclorum: The Intellectual Origins of the Constitution.* Lawrence, 1985. 162.; Duncan, Christopher M.: *The Anti-Federalists and Early American Political Thought.* DeKalb, 1995. 108.; Wills: *Explaining America*, 21.

Madisont a nagy területű köztársaság eszményének elfogadásához, és így – örvelt Morgan – gyökeresen ellenkező módon gondolkodott a problémáról. Míg Hume megszüntetni kívánta a pártokat, addig Madison erényt kívánt kovácsolni a jelenlétükből.⁶

Ehhez a kritikához mások is csatlakoztak, és elsősorban Madisonnak a saját, amerikai politikai közeggel kapcsolatos tapasztalatát, ismereteit hangsúlyozták, mondván, valójában ezek inspirálták a nagy területű köztársaság képviselte megoldást. James Conniff például a vallási tolerancia, szabadság, illetve a vallási felekezetek sokszínűsége közötti összefüggések felismerését tulajdonította Madisonnak Virginia államban szerzett tapasztalatai alapján.⁷

Ugyanakkor mégis több érv sorakoztatható fel a mellett, hogy Madison pártokkal és az Unió kiterjedésével kapcsolatos elképzelései nagyban építettek Hume megfontolásaira. Ezen túlmenően az eddigi kutatások helyenként pontatlan eredményeket produkáltak, illetve távolról sem aknázták ki a lehetőséget a két gondolkodó közötti kapcsolódási pontok feltárására, jobb megértésére. Az eme hiányt részben pótolni szándékozó lehetséges megközelítési módot a pártok és az eszményi területű köztársaság kérdésének egy olyan, tágabb perspektívába történő helyezése jelentheti, amit a hume-i életmű egyik meghatározó vonulata kínál. Ez pedig a civilizáció, a műveltség kérdésköre, annak államelméleti vonatkozásai, valamint a föderalizmus problémája, mely sajátos módon egyesíti a kisállam és a nagy területű köztársaság vonásait mind Hume, mind pedig Madison esetében.

Mielőtt azonban rátérek ezekre a kérdésekre, célszerűnek tűnik röviden vázolni a skót felvilágosodás, majd azon belül Hume hatását az újvilági értelmiségi közönség körében, mert jóllehet a jelen tanulmánynak nem tárgya és célja a skót felvilágosodás filozófiájának részletes taglalása, annak főbb körvonalaira szükséges röviden utalni.

A skót felvilágosodás és annak észak-amerikai hatása

A skót felvilágosodás képviselői egy évszázadon keresztül fejtették ki nézeteiket, elsősorban Skócia három nagyvárosának – Glasgow, Edinburgh és Aberdeen – egyetemek köré szerveződő szellemi közegében. Ugyanakkor hatásukat tekintve messze túlléptek hazájuk szellemi határain, mi több, mind Nagy-Britannia, mind Európa és az Újvilág gondolkodóival élénk szellemi kapcsolatokat ápoltak.⁸

Annak, hogy egy jól körülhatárolható, viszonylag egységes szellemi kultúráról beszélhetünk a skót felvilágosodás esetében, elsősorban az a magyarázata, hogy gondolkodói egyazon társadalmi és történelmi közegben, hasonló kulturális tapasztalatokra építve, hasonló fejlődési tendenciákra reagálva fogalmazták meg eszméiket egy olyan országban, amely a 18. század elején a szomszédos Angliával szemben az európai gazdasági és társadalmi fejlődés

⁶ Morgan, Edmund S.: *Safety in Numbers: Madison, Hume, and the Tenth "Federalist"*. The Huntington Library Quarterly, vol. 49. (1986), no. 2. 96, 109–110.

⁷ Conniff: *The Enlightenment and American Political Thought*, 387. Lásd még például Appleby, Joyce: *What Is Still American in the Political Philosophy of Thomas Jefferson?* William and Mary Quarterly vol. 39. (1982) 292.; Ford, Lacy K.: *Inventing the Concurrent Majority: Madison, Calhoun, and the Problem of Majoritarianism in American Political Thought*. The Journal of Southern History, vol. 40. (1994) 19–58.

⁸ A skót felvilágosodás itt következő vázlatos bemutatása az alábbi művekre épül: Broadie, Alexander: *Introduction*. In: *The Cambridge Companion*, 1–7. Lehmann, William C.: *Scottish and Scotch-Irish Contributions to Early American Life and Culture*. Port Washington–New York, 1978. 138., 142.

dés perifériáján helyezkedett el.⁹ Ráadásul mindezt egymással és más gondolkodókkal kommunikálva és polemizálva tették. A közös *alma mater*, illetve oktatók megléte is erősítette ezeket a kapcsolatokat.¹⁰

Az egységesség ténye mellett ugyanakkor elmondható, hogy tematikai szempontból rendkívül sokrétű teljesítményt tudhat magáénak a skót felvilágosodás, amennyiben képviselői mind a természettudományok és a matematika, mind pedig a filozófia és a közgazdaságtan terén alapvető felismeréseket fogalmaztak meg. Akár egy gondolkodó esetében is megjelennek a különböző tudományterületek, hiszen azok többsége a kortársak számára szorosan összefüggött egymással. Így az emberi természetről való gondolkodás gyakran kiindulópontként szolgált az emberi társadalom, illetve politikum mibenléte vagy gazdasági jelenségek megértéséhez.

A skót felvilágosodás számára a morálfilozófia volt az, amely komplex módon vizsgálta az emberi természet és lélek, az emberek közötti kapcsolatok gazdasági és politikai vetületeit, valamint a társadalmi intézmények történeti fejlődésének különböző aspektusait. Nem véletlen, hogy például Adam Smith fent említett közgazdasági műve morálfilozófiai alapokra épülve a gazdaság törvényeit társadalmi kontextusban igyekezett vizsgálni, és mindezt történeti perspektívába helyezve, a fejlődés és modernizáció problémáival összefüggésben.

A skót kultúra és gondolkodás amerikai jelenlétének kutatása a huszadik század közepétől vált jelentőssé, amikor a felsőoktatás, az amerikai presbiteriánus egyház és a forradalom területén kimutatható kapcsolatokon túl a politikai, vallási, valamint a társadalomtudományi gondolkodás egyes elemeinek a kimutatására vállalkoztak a kutatók, elsősorban az amerikai gyarmatok 18. századi történetében.¹¹

Ezen kutatások nyomán vált nyilvánvalóvá, hogy a skót felvilágosodás eszméinek jelentősége több területen is kimutatható Nagy-Britannia észak-amerikai gyarmatai, majd pedig az Egyesült Államok szellemi életében. Az eszmék áramlása pedig több csatornán keresztül történt – intézmények, személyek, valamint nyomtatott kiadványok révén. Az ilyen csatornák tették lehetővé a filozófiai és erkölcsi tanítások megjelenését a középfokú oktatást jelentő akadémiákon és a felsőszintet képviselő főiskolákon, ahol Glasgow, Edinburgh vagy Aberdeen egyetemén végzett, gyakran presbiteriánus lelkészi stallummal is bíró tanárok oktattak.¹² Más főiskolákhoz hasonlóan a *College of New Jersey* (a későbbi

⁹ A történeti kontextus szerepének fontosságát hangsúlyozza a skót felvilágosodás megértéséhez Kontler László: Egy mértékadó periféria. BUKSZ, 9. évf. (1997) 2. szám, 139. Lásd még Emerson, Roger: *The Contexts of the Scottish Enlightenment*. In: *The Cambridge Companion*, 9–30.

¹⁰ A következő gondolkodók oktattak ezekben az intézményekben életük során – a teljesség igénye nélkül: Francis Hutcheson (1694–1746), Adam Smith (1723–1790), John Milner (1735–1801) – Glasgow; Thomas Reid (1710–1796) – Aberdeen és Glasgow; Hugh Blair (1718–1800), Adam Ferguson (1723–1816), Dugald Stewart (1755–1828) – Edinburgh.

¹¹ Erről részletesen lásd Sher, Richard B.: *Introduction: Scottish-American Cultural Studies, Past and Present*. In: Sher, Richard B. – Jeffrey R. Smitten (eds.): *Scotland and America in the Age of the Enlightenment*. Edinburgh, 1990. 1–2., 8–10.; és Hook, Andrew: *From Goosecreek to Ganderclough: Studies in Scottish-American Literary and Cultural History*. East Linton, 1999. 19. Ebben a folyamatban mérföldkönek tekintendő az amerikai William and Mary Quarterly Skócia-Amerika témájú, 1954-ben napvilágot látott száma (vol. 11, no. 2), amely a kereskedelmi kapcsolatok mellett a két periferikus térség Angliához fűződő viszonyáról, illetve konkrét gondolkodókról közölt tanulmányokat.

¹² Lehmann: *Scottish and Scotch-Irish Contributions to Early American Life and Culture*, 111., 114., 120.

Princeton Egyetem) a Skóciából 1768-ban áttelepülő John Witherspoon rektorsága idején merész tantervi reformot hajtott végre, amely skót mintára az akkori természettudományos és matematikai tárgyak hangsúlyozása mellett a korabeli skót irodalomkritika, retorika, morál- és politikai filozófia képviselőinek munkáira is épített. A skót felvilágosodás eszméi a kor befolyásos politikai személyiségein keresztül is érvényesülhettek, amit például mutat az a tény, hogy Madison mellett számos más egykori princetoni hallgató tevékenyen részt vett az 1787. évi föderális alkotmányt megalkotó konvenció munkájában. A *College of William and Mary*, Virginia államban szintén jelentős mértékben épített a skót felsőoktatás hagyományaira, és az itt tevékenykedő professzorok többnyire a skóciai tantervek alapján oktatták az intézmény hallgatóit, így többek között Thomas Jeffersont is.¹³

Ami a politikai gondolkodás területét illeti, a skót hatások ezen a téren is különféle személyiségeken és műveiken keresztül jutottak érvényre. Az Alapító Atyák könyvgyűjteményeiben megtalálhatók voltak a skót morálfilozófia meghatározó szerzőinek a művei, ismerték és gyakran átvették – akár módosítva is – az azokban megjelenő elképzeléseket. Ezen túlmenően – hasonlóan a morálfilozófiai hatásokhoz –, a politikai filozófia is az oktatási intézmények közvetítésével jutott el a szélesebb közönséghez, és általában ugyanazon szerzők művein keresztül.¹⁴

Hume és Amerika

Az egyik legfontosabb skóciai szerző, akinek munkáit az amerikai gyarmatok művelt közvéleménye megismerte és forgatta, David Hume volt, aki ugyanakkor figyelemmel kísérte a gyarmatok és az anyaország viszonyát. Nem pusztán Nagy-Britannia belső politikai viszonyairól értekezett mérsékelt szenvedéllyel, hanem gyarmataihoz fűződő viszonyát is gyakorta kritikai vizsgálat tárgyává tette. A birodalomépítés kritikájának perspektívájából szemlélve támogatta az amerikai gyarmatok függetlenségi törekvéseit. Ennek az volt az oka, hogy Hume a parlament által kormányozott Nagy-Britanniát olyan, birodalmi ambícióit megvalósítani igyekvő államnak látta, amely a periférián a centrum, azaz London hatalmát igyekező érvényesíteni, a kultúra és szabadság ellen tevékenykedik. Ráadásul Hume-nak ebben a víziójában a brit birodalom köztársasági jegyekkel rendelkezett, márpedig ő úgy látta, hogy a birodalomépítő köztársaság alapvetően nagyobb mérvű elnyomó jellegű politikát valósít meg a gyarmataival szemben, mint egy, a civilizáció magas fokán álló monarchia, ahol az uralkodó alattvalóit egyként alárendelt személyekként kezeli, éljenek bár a központban vagy a periférián. Ráadásul a köztársaság uralta gyarmatokon a birodalmi adminisztráció helyi képviselőinek nagyobb lehetőségük van arra, hogy gazdasági hasznot húzzanak a gyarmatokból.¹⁵ Ezért Hume úgy értékelte, hogy az amerikai gyarmatok függetlenedésükkel egy ilyen elnyomó rendszerből igyekeznek kiszakadni, és így támogatta szándékukat annak ellenére, hogy a lázadó forradalmároknak a természeti jogra való hivatkozásával nem értett egyet.

¹³ Lehmann: *Scottish and Scotch-Irish Contributions to Early American Life and Culture*, 117., 119., 177, 121–122.

¹⁴ Lehmann: *Scottish and Scotch-Irish Contributions to Early American Life and Culture*, 164., 28. sz. jegyzet, 166., 170.

¹⁵ Livingston, Donald W.: *Hume, English Barbarism and American Independence*. In: *Scotland and America in the Age of the Enlightenment*, 144–145. Hume Amerikához való viszonyáról lásd még Pocock, J. G. A.: *Hume and the American Revolution: The dying thoughts of a North Briton*. In: Pocock, J. G. A.: *Virtue, Commerce, and History: Essays on Political Thought and History, Chiefly in the Eighteenth Century*. Cambridge, 1985. 125–141.

Hume-nak az észak-amerikai gyarmatok függetlenségi törekvése iránti szimpátiája ellenére nem mondható el, hogy életműve egyértelmű pozitív visszhangra talált az Újvilágban, ahol mint a feketék természetes alsóbbrendűségét valló rasszista gondolkodó került be az amerikai köztudatba, és ezen túlmenően filozófiai, illetve vallásos szkepszise is népszerűsége ellen hatott.¹⁶ Hasonlóképpen elmondható, hogy Hume egyes politikaelméleti nézetei az amerikai közvélemény olyan meghatározó képviselői mint Thomas Jefferson vagy az USA második elnöke, John Adams számára ellenszenvesnek bizonyultak. Az előbbi számára Hume úgy jelenik meg, mint „a tudomány eme elfajzott fia, embertársai árulója,” mivel szerinte Anglia történelméről szóló munkájában a korabeli *tory* (konzervatív) felfogást követve tagadta azt a felfogást, hogy a hatalom a néptől ered, és állította, hogy az idők folyamán a nép valójában többször visszaélt azzal a korona rovására.¹⁷

Mindazonáltal a 18. század végén számos olyan amerikai akadt, aki pozitívan vélekedett a skót filozófus-történészről. Hume *History of England* (1754–62) című műve például országsszerte megtalálható volt mind magánszemélyek, mind pedig különféle könyvtárak gyűjteményeiben, és egyéb munkái is hozzáférhetőek voltak az olvasóközösség számára. Ekkorra már megjelent önéletríráának¹⁸ amerikai kiadása is, és nézeteire számos amerikai gondolkodó hivatkozott egyetértőleg. Maga Jefferson is tisztában volt azzal, milyen széles körben voltak népszerűek Hume eszméi Amerikában, ezért is aggódott a *History*-ban megfogalmazott nézeteinek hatása miatt. Különösképpen azért, mert a skót filozófus fenntartás nélkül elfogadta és hirdette a kereskedelem pozitív szerepét a társadalom civilizációjában és kohéziójának erősítésében. Ezt a nézetet egyébként Jefferson számos amerikai kortársa osztotta.¹⁹ Jelentősége pedig alapvetőnek tekintendő Hume politikai gondolkodásában.

A civilizáció szerepe Hume politikai filozófiájában

Ahhoz, hogy feltárjuk azokat a pontokat, melyek esetében kimutatható az átfedés Hume és Madison politikai gondolkodása között, szükséges áttekinteni a skót filozófus témánk szempontjából releváns nézeteit.

Hume politikumról szóló elképzeléseinek egyik legfontosabb ismérve az, hogy azok szervesen illeszkednek társadalomfejlődésről vallott elméletébe. Egyrészt a kormányzat eredetének magyarázatakor szakít a brit hagyományban domináns, Hobbeshoz és Lockéhez köthető szerződéselméletekkel, történelmi fejlődés eredményének tekintve a politikumot. Hume az első kormányzati forma kialakulását a monarchikus modellel hozza összefüggésbe, és az is lényeges, hogy a háború kényszerével magyarázza azt. A háborús konfliktus során választódik ki az a vezető, aki képes a közösséget összefogni és túlélését biztosítani, majd a béke beköszöntével továbbvinni ezt a vezető szerepet, végleg elnyerve a nép bizalmát, végül – amennyiben alkalmas rá – örököse veszi át tőle a hatalmat.²⁰

¹⁶ Spencer, Mark G.: *David Hume and Eighteenth-Century America*. Rochester, 2005. 189–190.; Hume a négereket olyan fajnak gondolta, amely természettől fogva képtelen a szellemi fejlődésre. Hume, David: *A nemzeti sajátosságokról*. In: Hume, David: *David Hume összes esszéi*. 1. kötet. (a továbbiakban: Hume I) Fordította: Takács Péter. A jegyzeteket készítette: Kontler László és Takács Péter. Budapest, 1992. 205. lábjegyzet. Lehmann: *Scottish and Scotch-Irish Contributions to Early American Life and Culture*, 143.; Spencer: *David Hume and Eighteenth-Century America*, 190–202.

¹⁷ Spencer: *David Hume and Eighteenth-Century America*, 255–257., idézet: 256.

¹⁸ *The Life of David Hume, Esq; The Philosopher and Historian, Written by Himself* (1778)

¹⁹ Spencer: *David Hume and Eighteenth-Century America*, 259–264., 204–222., 275–278.

²⁰ Hume, David: *A kormányzat eredetéről*. In: Hume I, 49–50.

Másrészt Hume egész gondolkodását áthatja az a felfogás, mely szerint amennyiben a történelemmel összefüggésben fejlődésről lehet beszélni, az leginkább – az anyagi gyarapodás mellett az arra épülő – civilizáció és művelődés folyamatában ragadható meg. Miben áll ennek a folyamatnak a lényege? Mindenekelőtt abban, hogy az ember „egyre emberségesebb,” egyre „inkább társas lénné válik”.²¹ A magas fokú társas tulajdonság alapvető kifejeződése pedig az „udvariasság,” a másik ember iránt mutatott érdek nélküli tisztelet, ami tanulási folyamat eredménye. Ez „arra ösztönöz – mondja Hume –, hogy társunk kedvéért lemondjunk saját hajlamunk követeléséről, s hogy megzabolázzuk és elrejtjük magunkban az emberi lélekre oly jellemző önteltséget és dölyföt.”²²

Ennek az eszmefuttatásnak a következménye az a distinkció, amit a skót filozófus az ókori és a modern világgal kapcsolatban tesz. Az előbbit nem annyira az „udvariasság” és „kifinomultság” jellemzi, mint inkább azok hiánya. „Akár azt is ki merem itt jelenten – fogalmaz határozottan Hume –, hogy az ókoriak körében a kifinomultságnak vagy jólneveltségnek még az a foka is ismeretlen volt, amely bennünket arra késztet, hogy beszélgetőtársunk iránt udvarias tiszteletet tanúsítsunk, vagy legalábbis színleljük azt.”²³ A modern kor társadalma tehát – Hume szerint – mindenképpen fejlettebbnek tekintendő az antik világgal szemben, a tekintetben legalábbis mindenképpen, hogy az emberi viszonyokat áthatja az egymás iránt tanúsított tisztelet és megbecsülés kíváncsága, ami viszont a civilizáció eredménye.

Ugyanakkor Hume rendszerében ez a civilizáltság nem pusztán a történelmi-társadalmi fejlődéssel van kapcsolatban, hanem kormányzati formához is köthető. Ebben a tekintetben különbséget tesz a „barbár” és „civilizált monarchia”, valamint a köztársaság között. A barbár monarchia az emberi társadalom és kormányzat fejlődésének legelső szintjét képviseli, amit „műveletlenség” és „tudatlanság” jellemez. Ebben a rendszerben „a kormányzók és az előjárók korlátlan hatalommal” bírnak az alattvalókkal szemben. A barbár monarchiában így nem a törvények uralma érvényesül, és Hume szerint ez az oka az emberek műveletlenségének, vagyis annak, hogy a művészetek és a tudományok nem fejlődhetnek az ilyen kormányzat alatt.²⁴ Ezzel szemben viszont a civilizált monarchiákban a törvények az uralkodón kívül minden ember hatalmát korlátozzák, megteremtve a feltételeket a politikai stabilitás számára, valamint ahhoz, hogy az emberek szabadon élvezhessék munkájuk gyümölcsét, illetve, hogy fejlődhessenek a művészetek.²⁵

A harmadik kormányzati forma a köztársaság. Bár Hume hangsúlyozza, hogy az sok tekintetben mintául szolgál a civilizált monarchia számára, bizonyos szempontból mégis elmarad attól. A legteljesebb mértékben a köztársaság valósítja meg a törvények uralmát és teremti meg az emberek számára a stabilitás és a tulajdon biztonságának feltételeit. A barbár monarchia pedig úgy válhat civilizálttá, hogy átveszi a köztársaság stabilitást biztosító jogrendszerét.²⁶ Mindazonáltal Hume rámutat arra, hogy a köztársaság csak a tudomány

²¹ Hume, David: *A művészetekben való kifinomultságról*. In: Hume, David: David Hume összes eszszéi. 2. kötet. (a továbbiakban: Hume II) Fordította: Takács Péter. A jegyzeteket készítette, a kötetet szerkesztette: Kontler László. Budapest, 1992. 30., 35.

²² Hume, David: *A tudományok és a művészetek keletkezéséről s fejlődéséről*. In: Hume I, 128.

²³ Hume, David: *A tudományok és a művészetek keletkezéséről s fejlődéséről*. In: Hume I, 130.

²⁴ Hume, David: *A tudományok és a művészetek keletkezéséről s fejlődéséről*. In: Hume I, 126., 120.

²⁵ Hume, David: *A polgári szabadságról*. In: Hume I, 97., 99.; Hume, David: *A tudományok és a művészetek keletkezéséről s fejlődéséről*. In: Hume I, 127.

²⁶ Hume, David: *A polgári szabadságról*. In: Hume I, 99.; Hume, David: *A tudományok és a művészetek keletkezéséről s fejlődéséről*. In: Hume I, 120., 127.

művelése szempontjából haladja meg a civilizált monarchiát, de nem az udvariasság és a művészetek tekintetében. Az előbbiben az emberek közötti viszony alapja az egyenlőség, és így azok nincsenek rákényszerítve az udvarias viselkedésmód követésének ama fokára, amely a hierarchia és függőség elvére épülő monarchia alattvalóinak a mindennapi érintkezését jellemzi. Így aztán nem is meglepő, vallja Hume, hogy az európai köztársaságok lakóinak nem különösebben sajátja a „jó modor”, a műveltség.²⁷

Végül röviden ki kell térnünk Hume-nak a politikai pártokkal kapcsolatos nézeteire, mivel a szakirodalom elsősorban ezek alapján hozta összefüggésbe Madissonnal. Mindketőjük esetében negatív vonatkozásban jelennek meg mint a közjó ellen ügködő politikai csoportosulások, bár kezelésük módjában fontosak a különbségek is, mint majd látni fogjuk. Hume a pártokat a nemzetet megosztó, a jó és hatékony kormányzást aláásó képződményeknek tartja. Tevékenységük káros mivolta leginkább abban mutatkozik meg, hogy a törvények uralma ellen hatnak: „A pártklikkek felforgatják a kormányzatot, ellehetetlenítik a törvényeket – figyelmeztet Hume, majd hozzáteszi –, és a legádázabb ellenségeskedést szítják a nemzet tagjai között, akiknek pedig kölcsönös segítséget és védelmet kellene egymásnak nyújtani.” A legkedvezőbb közeget a pártok kialakulásához és fejlődéséhez a szabad politikai rendszerek biztosítják,²⁸ és tevékenységük káros hatása csak a műveltség erősödésével mérséklődhet. A felvilágosodás szellemiségével összhangban Hume az értelem erősödésével és a szenvedélyek megzabolázásával kapcsolja össze e folyamat lényegét. Következésképpen, a szenvedélyek mérséklését eredményező civilizáltabb és racionálisabb környezet segítheti elő a „pártoskodás” enyhülését.²⁹

Horkay Hörcher Ferenc hangsúlyozza Hume politikai filozófiájával kapcsolatban, hogy annak középpontjában a „társadalom rendjének megőrzése” áll, és hogy a civilizáció a politikai stabilitást szolgálja.³⁰ Mindez a kíváncsi egyúttal szorosan összefügg a mérsékletesség hume-i normatívájával, a szenvedélyek fölötti uralkodás szükségességével, mely nála a társadalmi és politikai stabilitás általános feltétele.³¹ Ennek megfelelően értelmezi tehát Hume a pártok szerepét, amennyiben a mértékletesség elvével ellentétesként tételezi működésüket: az önérdek és a szenvedélyek által vezérelve irracionális módon, a közjó, a nemzeti érdek ellen működnek. Megállapítható, hogy a műveltség erősödése szabhat csupán gátat a pártok illetén való, természetből fogva adott viselkedésének is. Mint majd látni fogjuk, a barbaritás és fejlődés kérdése Madisson esetében is megjelenik, mégpedig a pártok okozta probléma jelentőségének sajátos felfogásában.

Madison köztársaságról és pártokról

Már korábban láttuk, hogy Madissonnak a Föderalista iratokban kifejtett, az új alkotmány ratifikációjának támogatása érdekében megfogalmazott eszmefuttatásának központi eleme a terület problematikája, illetve az azzal kapcsolatos érvelés. Pontosabban arról van szó, hogy a ratifikációra javasolt alkotmány egyebek között az Unió területével kapcsolatban is

²⁷ Hume, David: *A tudományok és a művészetek keletkezéséről s fejlődéséről*. In: Hume I, 126., 128., 129.

²⁸ Hume, David: *A pártokról – általában*. In: Hume I, 64.

²⁹ Hume, David: *A művészetekben való kifinomultságról*. In: Hume II, 34.

³⁰ Horkay Hörcher Ferenc: *A rendezett társadalom megőrzésének politikája. A konzervatív Hume és az arisztotelészi tradíció*. In: *A gentleman születése és hanyatlása*. Budapest, 2006. 69., 71.

³¹ Horkay Hörcher Ferenc: *A mérséklet filozófiája a skót felvilágosodásban*. In: *A skót felvilágosodás. Morálfilozófiai szöveggyűjtemény*. Válogatta, szerkesztette és az utószót írta Horkay Hörcher Ferenc. Budapest, 1996. 313., 344.

fontos változásokat ígért. Azzal, hogy megszüntette az egyes államok szuverén hatalmát, és a jogkörök jelentős részét a szövetségi kormányzat hatáskörébe utalta, egy olyan nagy területű köztársaságot hozott létre, melynek életképességére vonatkozólag a republikánus hagyományban a kortársak kezdetben nem találtak megnyugtató bizonyítékot. Az ezzel kapcsolatos aggodalmaknak pedig többen hangot adtak.

Az alkotmányt ellenző antiföderalisták Montesquieu-re hivatkozva amellet érveltek, hogy köztársaság valójában csak olyan államban hozható létre és tartható fenn, amely kis területű, lakossága pedig kellően homogén ahhoz, hogy a közjót könnyebb legyen felismerni, s hogy ne alakulhassanak ki túlságosan nagy érdekkülönbségek a társadalomban, mivel azok veszélyeztetnék a stabilitást. Az antiföderalisták ezért úgy látták, hogy a köztársaságot veszélyeztető, önérdek által vezérelt pártok küzdelme a legkevésbé a kis területű államokban valószínű, míg az alkotmány által létrehozott új politikai entitás nagy területénél fogva éppen inkább kedvezne a pártok elszaporodásának, ami aláásná a köztársasági rendet. Egy másik vonatkozása ennek az antiföderalista kritikának az volt, hogy a nagy területű államban a nép és választott képviselői közötti nagy távolság miatt fennáll annak a veszélye, hogy az utóbbiak nem ismerik a népet, nincsenek tisztában annak érdekeivel, így aztán olyan politikát folytatnak, amely nem hogy segíti, de inkább rombolja a népi kormányzás alapjait.³²

Madison az alkotmány ellen irányuló kritika ezen mindkét elemével számot vet, és az alábbi megfontolások alapján arra a következtetésre jut, hogy a nagy területű állam valójában jobban szolgálja a köztársaság politikai rendjét mind a képviselet, mind pedig a pártoskodás szempontjából. Ami az utóbbit illeti, Madison egyrészt a „tisztá” vagy közvetlen demokrácia sajátosságaihoz kötve exponálja a problémát. Az olyan államok, amelyekben a nép önmagát kormányozza, kizárólag kis területen működhetnek, mert csak így gyűlhetnek össze az állampolgárok törvényhozatalra. Ugyanakkor egy kis területű államban nagyobb az esélye annak, hogy a többség, mivel egységes érdek mozgatja, könnyebben képes elnyomó politikát folytatni a kisebbséggel szemben. A kis területű államban kevesebb „csoportérdek” alakulhat ki, és így a többséget képviselő párt nagyobb erővel bír: „minél kisebb a többséget alkotó egyének száma és tevékenységük hatóköre, annál könnyebben hangolhatják össze és vihetik véghez elnyomásra irányuló terveiket” – mutat rá Madison.³³

Ezzel szemben áll az a kormányzat, amelyben a nép indirekt módon, képviselői útján kormányoz, és emiatt lehetővé válik, hogy az ilyen állam – amit Madison a köztársasággal azonosít – nagy területre terjedjen ki. A nagy területű köztársaság viszont már képes kezelni a pártok problémáját, ugyanis a nagyobb területtel együtt járó számtalan érdek miatt a többség nehezebben tud összehangolt politikát folytatni a közjó vagy a kisebbségben lévő érdek ellen, mivel – mondja Madison – „kevésbé valószínű, hogy a többségnek közös indítéka lehet a többi polgár jogainak csorbítására,” illetve annak tagjai „nehezebben ébrednek tudatára önnön erejüknek, nehezebben képesek egyetértésben cselekedni”.³⁴

A képviselők tekintetében is célszerűbbnek gondolja Madison a nagy kiterjedésű köztársaságot. Egyrészt egy ilyen államban nagyobb a választék a jó vezetőkből, akik a közjó szerint cselekszenek. Másrészt a választók nagyobb száma miatt kisebb az esély arra, hogy

³² Erről lásd például Storing, Herbert: *What the Anti-Federalists Were For*. In: Storing, Herbert J. (ed.): *The Complete Anti-Federalist*. Vol. 1. Chicago–London, 1981. 15–23.

³³ Madison, James: 10. sz. *Föderalista*. In: Hamilton, Alexander–Madison, James–Jay, John: *A föderalista. Értekezések az amerikai alkotmányról*. (a továbbiakban: *Föderalista*) Fordította: Balaban Péter. Budapest, 1998. 96–97., idézet 98.

³⁴ Madison, James: 10. sz. *Föderalista*. In: *Föderalista*, 97, idézet 99.

az alkalmatlan képviselők megtévesszék őket, mint a kis létszámú állampolgárral bíró kis-államban.³⁵

Láttuk, hogy Adair szerint a legfontosabb közös gondolat Hume és Madison elméletei között a Montesquieu nevéhez kötött kisállami tézis cáfolata: mindkettő elképzelhetőnek tartja a nagy kiterjedésű köztársaságot.³⁶ Ugyanakkor fontos látnunk, hogy Hume számos ponton Madisontól eltérő véleményt fogalmaz meg a pártoskodás és terület összefüggéseiről. Alapvető különbség közöttük továbbá, hogy Hume – Madisontól eltérő módon – nem az egymás erejét kioltó pártok sokaságával társítja a nagy területű köztársaságot, hanem éppenséggel azok hiányával. Ráadásul Hume a nagy területű köztársaságtól nem a pártok megsokasodását, hanem éppen azok megszűnését reméli, itt ugyanis szerinte „a felfordulás és a pártviszály elkerülése könnyebben biztosítható.”³⁷

Egy másik fontos eltérésre következtethetünk Hume-nak a nem köztársasági államformáról vallott nézeteiből. Hume számára a területi nagyság és az elnyomás kérdése között más az összefüggés, mint Madissonnál: elsősorban a távolságból fakadó kommunikációs nehézség a fő tényező. Hume szerint egy nagy államban a távolság miatt az emberek kevésbé informáltak arról, hogy mi történik a távoli országrészekben. Ily módon a zsarnok egy másik országrészben élőkkal szemben elkövetett gaztetteiről nem értesülnek, és ugyanez az oka annak, hogy csak nehezen képesek megszervezni magukat a zsarnok ellen. Ezzel szemben a kis területű államokban a kis távolság és a gyorsabb információáramlás miatt az emberek könnyebben értesülnek az elnyomás tényéről, ráadásul nem tisztelik annyira az uralkodót, mert megismerhetik hibáit, ugyanis közel élnek hozzá, és könnyebben össze tudnak fogni ellene. Ráadásul a nagy területű államban nehezebb feladat a törvénykezés is – függetlenül attól, hogy monarchiáról vagy köztársaságról van szó.³⁸ (Bár Hume nem ad magyarázatot az okra, ám nagy valószínűséggel az érdekek sokféleségére gondol.) Első ránézésre ezek az utalások a nagy és kis területű államokra Hume-nál tehát nem egyértelműen erősítik Madison hasonló tárgyú eszmefuttatását. Hume érvelésében a távolság a zsarnoknak kedvez, és így a nagy területű állam nehezebben válhat szabad emberek köztársaságává. A kis területű állam viszont megkönnyíti az ellenállás megszervezését. Bár más végeredménnyel, ugyanez a területi nagyság és kommunikációs nehézség közötti összefüggés húzódik meg Hume köztársaságról vallott nézetei mögött.

Jóllehet Madisonhoz hasonlóan Hume a nagy területű köztársaságot stabilitás szempontjából tartósabbnak ítéli, mint a kisállamot, az ok, amiért ezt teszi, alapvetően különbözik attól, amit Madison a 10. számú Föderalistában kifejt (azon túlmenően, amit a terület nagysága és a pártok közötti összefüggésről gondolnak). Hume szerint, bár nehezebb létrehozni egy köztársaságot nagy területű államban, mivel az hajlamos eltolódni a monarchikus berendezkedés felé, hosszú távon tartósabb, mint a kis területű köztársaság, ahol – mint például a városokban – az állampolgárok egymáshoz való közelsége kedvez a demagóg mozgalmaknak és a stabilitás felborulásának. Ugyanakkor a nagy kiterjedésű köztársaság ezzel szembeni előnyét Hume valójában nem abban látja, mint amiben Madison. Mint fentebb már utaltam rá, az utóbbi számára a nagy terület előnye abban mutatkozik meg, hogy az az érdekek sokszínűségét eredményezi, megnehezítve egy zsarnoki többség kialakulását. Hume számára viszont a nagy terület előnye a köztársaság esetében abban rejlik,

³⁵ Madison, James: 10. sz. Föderalista. In: Föderalista, 98.

³⁶ Adair: „That Politics May Be Reduced to a Science” 349.

³⁷ Hume, David: Egy tökéletes köztársaság terve. In: Hume II, 285.

³⁸ Hume, David: A tudományok és a művészetek keletkezéséről s fejlődéséről. In: Hume I, 121–122.; 126.

hogy a nagy távolság miatt az érdekek nehezebben tudnak egymással kommunikálni és így szövetkezni a „közérdek ellen”.³⁹

Ezek után felvetődik a kérdés: mennyiben tekinthetők Madisonnak a nagy kiterjedésű állam előnyeiről kifejtett nézetei a Hume politikai gondolkodásában megtalálható azonos téma továbbgondolásának? Ebben a tekintetben – a fentebb említetteken kívül – három ponton tűnik kimutathatónak azonososság kettejük politikai filozófiája között: Madison a pártokról és az Unió ideális méretéről kifejtett gondolatmenete során valójában nagyban épít Hume-nak a civilizációval, valamint a kis és nagy területű köztársaság sajátos kombinációjával és a mérséklettel kapcsolatos nézeteire.

Ami a civilizáció kérdését illeti, láttuk, hogy Hume esetében alapvető fontosságú a politikai rendszer minősége szempontjából is, hogy a műveltség és udvariasság mennyire hatja át azt. A pártok közötti ádáz küzdelem nála valójában a barbár kor harci szellemét idézi fel, és fordított arányban áll a civilizáció mértékével. Ahogy arra Mark Spencer rámutat, az ősi Anglia barbaritása Hume számára többek között abban is megnyilvánult, hogy azt a szélsőséges pártok harca jellemezte.⁴⁰ Mindebből viszont az is következik, hogy a modern időkben a mérsékletet nem tanúsító, szenvedély által mozgatott pártok küzdelmei valójában visszalépést jelentenek a civilizáció folyamatában, és a barbárság korát idézik fel regresszív módon.⁴¹

Hasonlóan regresszív irányba mutat a pártoskodás jelensége Madisonnak a Föderalistában kifejtett gondolataiban. Az ő nézete szerint is a pártok legkárosabb vonása az, hogy hatalmi pozícióba kerülve a szenvedély vagy önérték által vezérelve olyan politikát folytathatnak, amely vagy elnyomja a kisebbséget, vagy pedig a közjó ellen hat.⁴² Az 51. számú Föderalistában kifejtett gondolatmenete alapján ugyanakkor világossá válik, hogy ez a magatartás nem más, mint a kormányzat előtti természeti állapot visszaállítása, ahol az anarchikus viszonyok közepette „a gyöngébb embert semmi sem oltalmazza az erősebb erőszakos föllépésétől”.⁴³ A természeti állapotban minden ember a saját ügyében bíraskodik, és hasonlóképpen látja Madison a zsarnoki többségi hatalmat gyakorló pártok helyzetét is.⁴⁴ Madison számára tehát egy fejletlenebb, alacsonyabb szintű politikai együttélést eredményez a zabolátlan pártok megléte, és a pártoskodásnak ez a szélsőséges megnyilvánulása nála ugyanúgy a barbárság korát idézi, mint Hume esetében.

Nyilvánvaló, hogy Madison – Hume-mal ellentétben – a szerződéselmélet paradigmájában gondolkodik, ahol alapvető a különbségtétel a szerződés előtti természeti állapot és a társadalmi/polgári kormányzattal azonosítható állapot között. Ugyanakkor lényegét tekintve, hasonlóan Hume-hoz, Madison egy regresszív állapottal hozza összefüggésbe a pártok szabályozatlan működését, amely aláássa a kormányzat lényegét, és annak következtében az emberek visszasüllyednek a természeti állapotba.

Egy másik kapcsolódási pont Madison és Hume köztársasággal kapcsolatos nézetrendszerei között a federalizmus gondolata. Egyfelől Madison a 10. számú Föderalistában az amerikai alkotmány alapján létrehozott szövetségi államszerkezetet a képviselők és a nép

³⁹ Hume, David: *Egy tökéletes köztársaság terve*. In: Hume II, 285–286.

⁴⁰ Lásd Spencer: *David Hume and Eighteenth-Century America*, 171.

⁴¹ Nem véletlen, hogy Hume az ókori, civilizáció előtti kisállamokat eleve békétlennek, háborúskodónak állítja be. Hume, David: *A kereskedelemről*. In: Hume II, 18.

⁴² Madison, James: 10. sz. *Föderalista*. In: *Föderalista*, 92.

⁴³ Madison, James: 51. sz. *Föderalista*. In: *Föderalista*, 384.

⁴⁴ Erre Gordon S. Wood mutat rá *The Radicalism of the American Revolution* (New York, 1991. 257) című művében.

viszonyának szempontjából a kis és nagy területű köztársaság vonásai ötvözetének tekinti. Kifejti, hogy a túl nagy térbeli távolság a képviselők és választóik között valójában azt eredményezi, hogy az előbbieket nem ismerhetik meg a helyi érdekeket, ugyanakkor viszont a kis számú választónak felelős képviselő hajlamos a nemzeti érdekről megfélekezve, azt alárendelni a helyi érdekeknek. Ezért Madison a ratifikálásra váró alkotmányt és az általa létrehozandó szövetségi rendszert tartja az igazán helyes megoldásnak, mert abban a helyi és országos érdekek el vannak választva egymástól, és így megfelelő képviseletet kapnak az államok törvényhozásaiban, illetve a szövetségi törvényhozásban.⁴⁵

Hume a saját, tökéletes köztársaságról szóló tervezetében hasonlóképpen írja le az általa ideálisnak tartott kormányzatot, pontosabban olyannak, mint amely „mind a nagy, mind a kis köztársaságok előnyeivel rendelkezik”.⁴⁶ Madisonhoz hasonlóan elválasztja a helyi érdekekben kompetens szavazókat az országos ügyekben választó állampolgároktól. „Az alacsonyabb állású emberek és a kistulajdonosok elég jól meg tudják ítélni azokat, akik rangjukat vagy lakóhelyüket tekintve nincsenek túl nagy messzeségben tőlük, és ezért közösségi gyűléseiken nagy valószínűséggel a legjobb vagy majdnem legjobb képviselőt választják meg” – mondja Hume. A megyei szinten azonban képtelenek volnának jól dönteni, mert nem ismerik az ottani viszonyokat. „Tudatlanságuk ugyanis alkalmat ad a befolyásos embereknek arra, hogy becsapják őket.”⁴⁷

Madison tehát Hume-hoz hasonlóan képzeletben el a képviselet rendszerét a köztársaságban, oly módon, hogy a helyi és országos érdekeket különválasztva, valójában a kis és nagy területű államokra jellemző vonásokat ötvözi föderalizmusában. Mindketten a különböző szinten jelentkező érdekek ismeretével, az azoktól való távolsággal indokolják a kis és nagy területű köztársaság képviseleti rendszere ötvözésének a szükségét: csak egy ilyen rendszer képes megfelelni annak az alapelvnek, hogy a megfelelő emberek képviseljék a megfelelő szinteket, és hogy kompetens állampolgárok válasszák meg őket.

A harmadik pont, ahol kimutatható az egyezés Madison és Hume rendszerei között, a mérséklet kérdésével függ össze. Madison számára ugyanis a nagy területű föderatív köztársaság képviseli azt a politikai keretet, amely képes biztosítani a feltételeket a Hume által normává emelt mérséklet és egyensúlyi politika számára. A szenvedélyek, valamint a racionalitás viszonylatában beszél erről.

Mint láttuk, Hume politikai rendszerében alapvető szerepet játszik a civilizáción és műveltségen, a ráció hatalmán alapuló mérséklet, a szenvedélyek és önérték uralmának képessége. Vajon hol találunk erre utaló jeleket Madison esetében?

Amennyiben egy nemrég napvilágot látott értelmezést veszünk alapul, azt a következőket vonhatnánk le, hogy a két gondolkodó pártokról vallott nézeteiben tetten érhető a mértékletesség. A máe fent hivatkozott Spencer szerint Hume különbséget tesz szélsőséges és mérsékelt pártok között, és az utóbbiakat elfogadhatónak találja, mi több, még hasznosnak is a politikai stabilitást biztosító mérséklet szempontjából: Angliának a barbárságból a civilizációba vezető történetében jelentős szerepet játszottak az egymással szemben mérsékletet tanúsító pártok. Spencer úgy véli, Madison szintén azokat a pártokat tartotta ká-

⁴⁵ Madison, James: 10. sz. *Föderalista*. In: *Föderalista*, 98. A helyi és nemzeti érdekek szigorú szétválasztását, mint a föderális szerkezet alapelvét, Madison másutt is hangsúlyozza. Lásd a 39. sz., 45. sz. és 46. sz. *Föderalistát*.

⁴⁶ Hume, David: *Egy tökéletes köztársaság terve*. In: Hume II, 283.

⁴⁷ Hume, David: *Egy tökéletes köztársaság terve*. In: Hume II, 279–280. Ezen túlmenően Hume a kis területű köztársaság eszményét tervezetében a saját rendeletalkotó jogkörrel rendelkező mértékül jeleníti meg. Hume, David: *Egy tökéletes köztársaság terve*. In: Hume II, 277.

rosnak, amelyek szélsőséges viselkedésükkel fenyegetik más politikai csoportosulások érdekeit, illetve a közjót.⁴⁸ Ugyanakkor ez az érvelés nem állja meg a helyét. Valójában a pártok Madisonnál *ab ovo* szélsőséges képződmények: ő nem tesz különbséget mérsékelt és szélsőséges párt között. A párt olyan politikai csoportosulás, amely vagy „más polgárok jogai vagy a közösség állandó és általános érdekei ellen” lép fel.⁴⁹ A meghatározás nem enged következtetni semmilyen alternatív – így mérsékelt – változatra a pártok esetében.

A mérséklet hume-i felfogása mégis megjelenik Madison gondolataiban, de ténylegesen a politikai közvélemény tekintetében nyer jelentőséget. Szerinte a nagy területű állam kedvez a nemzeti érdek képviseletére alkalmas személyek kiválasztásának – amint már korábban láttuk. Ők képesek a közjót elősegítő döntéseket hozni, és általuk a közvélemény – a nép akarata – építő jellegűvé válik. Az ilyen típusú, képviseleten alapuló köztársasági berendezkedés az – mutat rá Madison –, amely „finomítja és fejleszti a közvéleményt, átszűrve egy olyan választott testület közegén, amelynek bölcsessége a lehető legjobban ítéli meg az ország valódi érdekeit, és amelynek hazafisága és igazságszeretete szavatolja, hogy azok nem fognak áldozatul esni pillanatnyi és önös szempontoknak.”⁵⁰ Ebben az esetben tehát a „bölcs” képviselők feladata az, hogy a „közvéleményt” mentesítve a „káros szenvedélyektől” biztosítsák a mérséklet érvényesülését a köztársaság politikai döntéseiben.

Láttuk, hogy Madison pártokról alkotott képe nem illeszkedik Hume mérsékleten alapuló normarendszeréhez: a pártok nem az önérték, illetve szenvedélyek önkorlátozásának az alapján működnek Madisonnál. Mindazonáltal az amerikai gondolkodó képviseletről vallott nézeteiben egyértelműen megtalálható a mérséklet igénye, amely a racionális döntésekre képes, a közjót képviselő választott tisztségviselőkben testesül meg.

Konklúzió

Madison köztársaságról és pártokról vallott nézetei tehát nem úgy viszonyultak Hume rendszerének megfelelő elemeihez, mint ahogy azt a kapcsolatot feltételező munkák bemutatatták. Hume a műveltség növekedésével kötötte össze a pártviszályok enyhülését a köztársaságban. Madison nem osztotta ezt a nézetet, és a távolság hatását sem minden tekintetben úgy vette számításba, mint ahogy azt a skót gondolkodó tette. Ugyanakkor több fontos ponton mégis kimutatható az azonosság a köztársaságról és pártokról kifejtett elveik tekintetében.

Madison Hume-ot követte a tekintetben, hogy az önérték és szenvedélyek korlátozását szolgáló mérséklet és ráción alapuló egyensúly elvét kívánta megvalósítani a köztársaságban. Más módszerrel ugyan, de hasonló célt kívánt elérni Madison e tekintetben. A többségi párt zsarnoki hatalmát a Hume által tételezett civilizálatlan természeti állapottal azonosította, és a nagy területű köztársaságban az érdekek sokaságának dinamikus egyensúlyától remélte annak elkerülését. Ezt az egyensúlyi állapotot volt hivatott szolgálni továbbá mindkettjük esetében a kis és nagy területű köztársaság vonásainak egyesítése is – Hume-nál az eszményi köztársaság, Madisonnál pedig a szövetségi kormányzat helyi és nemzeti szférákat elhatároló szerkezetében, mely lehetővé tette, hogy különböző érdekek és szenvedélyek a megfelelő helyre kerüljenek a rendszerben, nem veszélyeztetve annak működését.

⁴⁸ Spencer: *David Hume and Eighteenth-Century America*, 167., 169–170.

⁴⁹ Madison, James: 10. sz. *Föderalista*. In: *Föderalista*, 92.

⁵⁰ Madison, James: 10. sz. *Föderalista*. In: *Föderalista*, 98, idézet 97.

Amikor Hume megfogalmazta kritikáját az amerikai forradalmárokkal szemben fellépő, birodalmi politikát folytató brit kormányzattal szemben, nem sejtette, hogy halála és függetlenségük kivívása után egy évtizeddel az elszakadásukért munkálkodó patrióta amerikaiak olyan politikai reform mellett döntenek, amely bár részleteiben nem teljesen, de eleveit tekintve nagyban épített saját elképzeléseire. Ez pedig jórészt a korabeli köztársaságról és föderációról szóló elképzeléseket többek között Hume munkásságán keresztül megismerő Madison tevékenységének is volt köszönhető. Az ő keze nyomát is magán viseli az Egyesült Államok politikai berendezkedését megalapozó 1787. évi alkotmány, melynek elfogadtatásában döntő szerepet vállalt, többek között a pártok, a köztársaság területe, valamint a politikai stabilitás közötti összefüggések megvilágításával, a további területi terjeszkedésre képes nagy kiterjedésű köztársaság politikai rendszerének legitimálásával.

ZOLTÁN VAJDA

Civilization and Stability: The Ideas of David Hume and James Madison on the Republic and Factions

Relying on Hume's pertaining essays and Madison's Tenth and Fifty-First *Federalist*, this essay investigates links between their views of factions in the republic. Both thinkers emphasized the link between the size of the republic and the number of parties as well as their susceptibility to tyrannical (majority) rule. Yet, as far as details of that connection are concerned, the results of previous research call for reconsideration. I contend that, in the first place, it is Hume's association of factions with a regressive state in the process of civilization that Madison adopts, linking the rule of selfish factions with a less-developed, pre-social state. In the second place, Madison makes federalism the lynchpin of his system, in fact claiming to combine features of small and large republics when it comes to representation. Hume also regards his own system of the ideal republic as one based on such combination. Finally, I contend that moderation, a fundamental Humean principle, also informs Madison's argument about controlling factions on the national level, namely by means of the wise magistrates' capability of tempering public opinion. Thus Madison does not simply rely on the counterbalancing of passionate factions but also appeals to Humean self-control, a supposed result of the education of the political public.